

Протистояння двох великих економік – український слід

Василь Юрчишин,
директор економічних і соціальних програм Центру Разумкова

Не є дивиною те, що значна частина подій і процесів як глобального, так і міждержавних рівнів сприймається та оцінюється через призму російського вторгнення, боротьби України за незалежність і ставленню тієї чи іншої країни до агресії. Події в Україні не лише вплинули на зміцнення європейської єдності, а й посилити поляризацію між двома великими, хоча й далекими, країнами – Китаєм і Японією¹. І не викликає сумніву, від того, на скільки вдасться зберегти неконфронтаційні відносини другої і третьої економік світу, залежить спокій у Азійсько-Тихоокеанському регіоні, а відтак і в усьому світі.

Хоча політична напруга між Китаєм і Японією триває вже не одне десятиріччя, однак останнім часом конкурентне змагання між двома країнами посилює економічні виклики для обох країн. І економічна динаміка, набута взаємозалежність економік, помножені на якість людського капіталу, значною мірою (на протигагу політичним факторам) визначатимуть характер розвитку регіону (а з тим і світу). Звичайно, якщо політичні пристрасті не стануть на заваді.

Економічні впливи. Насамперед, звернемо увагу на те, що Китай і Японія є найбільшими, услід за США, світовими економіками, які мають широкі торговельні контакти. Так, при ВВП у 2021р. Китаю обсягом \$17,7 трлн, а Японії – \$4,9 трлн², взаємопроникнення економік є значним – експорт Китаю до Японії становив \$165,8 млрд, а Японії до Китаю – \$163,9 млрд., причому головними видами експортної продукції в обох напрямках були промислові вироби, у т.ч. високотехнологічні³.

Останніми десятиріччями Китай перехопив «пальму першості» у виробництві широкого кола конкурентоспроможної промислової продукції і навіть витіснив японських експортерів з висхідних динамічних ринків. Особливістю є те, що ще наприкінці 1990-х Японія експортувала до Китаю значні обсяги продукції машинобудування, яка спрямовувалась на розширення виробничих процесів на підприємствах, інвесторами яких були знову ж таки японці. Сьогодні ж ситуація змінилась, оскільки великі обсяги прямих іноземних інвестицій (ПІІ) з інших країн (США та європейських) підвищили конкурентоспроможність китайської економіки загалом і зробили її незалежною від вузького кола зовнішніх інвесторів, зокрема японських⁴.

Хоча економічна динаміка Японії не є стрімкою, **країна все ж надала Україні значну фінансову і гуманітарну допомогу** і підтримала санкції проти агресора. Вочевидь, визначальними у зовнішньоекономічній політиці Японії (стосовно Китаю) якраз стануть економічні наслідки вже запроваджених санкційних (проти росії) обмежень (у чому проявляється український «слід»), а також ризики, пов'язані з загостренням небезпечних військових приготувань Китаю і загроз вторгнення на Тайвань, при одночасному відновленню войовничої риторики росії стосовно «конфліктних» островів.

Головні складові санкційної політики Японії, спрямованої на росію, стосуються двох напрямів. *По-перше*, відмова від енергетичного імпорту. Японська залежність від росії не є значною (втім вона дещо зросла після аварії у Фукусімі у 2011р., коли Японія частково замінила втрати електричної енергії нафтовими поставками). Обсяг російського імпорту складає всього 6-7%

¹ Провідні країни Азійсько-Тихоокеанського регіону – Японія, Південна Корея, Сінгапур, Австралія та ін. – з самого початку російської агресії зайняли однозначну позицію цілковитої підтримки України і приєдналися до санкційної політики, ініційованою США. Значна частина висхідних країн, навіть великих, у т.ч. Китай, проявили негативне ставлення до санкційних заходів.

² Слід нагадати, що чисельність населення Китаю сягає 1,43 млрд, а Японії – 124 млн осіб.

³ Тут і далі, якщо не вказано інше, використані дані, наведені у World bank Indicators і Trading Economics.

⁴ García-Herrero A. Japan must boost R&D to keep rising Chinese rivals at bay. –

<https://www.bruegel.org/comment/japan-must-boost-rd-keep-rising-chinese-rivals-bay>

загального енергетичного імпорту Японії. Більше того, останніми роками країна покращувала диверсифікованість енергоджерел, дедалі більше орієнтуючись на поставки з середньоазійських країн.

По-друге, ліквідація режиму найбільшого сприяння у торгівлі для росії. Найбільші японські корпорації навіть упереджуючи самостійно призупинили експорт до росії, що, втім, також не матиме значного економічного ефекту для країни, оскільки неенергетичний імпорт Японії з росії незначний. Однак, в рамках СОТ анулювання вказаного режиму є свідченням ненадійності торговельного партнера, якого слід остерігатись, тобто крок Японії стосовно росії матиме суттєвий негативний міжнародний іміджевий ефект (для росії) навіть для «нейтрально» налаштованих країн.

Слід своєю чергою віддати належне і Китаю. Хоча країна на офіційному рівні не підтримала запровадження широких санкцій проти росії, однак низка китайських навіть державних компаній припинила спільні з росією проекти (що, втім, зумовлено побоюваннями втрати доступу до західних ринків). Це давало підстави очікувати зближення позицій двох країн у ставленні до агресора, а відтак – і **покращення взаємодії** інших країн (на які Китай має політичний вплив) **на користь України**.

Безпековий контекст. Однак, упродовж літніх місяців ситуація у відносинах Китаю та Японії суттєво змінилась, і негативні тенденції набирали дедалі більшого тиску у двох вимірах.

Насамперед, це стосується вже відкритих **агресивних намірів Китаю** стосовно Тайваню. Водночас, посилились інші вимоги територіального перегляду – Китай не приховує своїх претензій на історично «спірні» острови Філіппін, В'єтнаму, Малайзії, японського о-ва Сенкаку. Така риторика, якщо почне підкріплюватись практичними кроками, **може перекреслити здобутки мирного зростання** у регіоні останніх десятиріч.

Зазначимо, при нападі Китаю на Тайвань (про підготовку до чого китайське керівництво вже оголосило) найвірогідніше США візьмуть участь у захисті острова. А з тим, є підстави припускати, що і Японія безпосередньо стане «стороною конфлікту» і підтримуватиме всіма засобами своїх союзників – США і Тайвань⁵, оскільки від результату нападу на Тайвань залежать **перспективи безпеки у всьому регіоні**, у т.ч. для Японії.

Другий вимір стосується рівня **протистояння з росією** і значною мірою залежить від того, наскільки Китай готовий підтримувати росію в її імперських намірах. Нагадаємо, упродовж десятиліть (як спадок від II Світової війни) велись мирні переговори між Японією і росією стосовно територій, відомих як Північні території в Японії та Курили в Росії. У «відповідь» на запровадження Японією санкцій, росія оголосила про вихід з переговорів, відкрито закресливши довгі роки юридичної і переговорної праці, що означає відновлення замороженого конфлікту і навіть можливість переходу його у військовий протистояння. Підтримка дій росії Китаєм матиме вельми негативні наслідки.

Між тим, вказана ситуація є красномовною демонстрацією того, як росія ставиться до переговорів, навіть довгострокових. І урок для України – **у будь-який момент росія може відмовитись** від власних переговорних напрацювань, повністю ігноруючи інтереси іншої переговорної сторони. Таким чином, посилення агресивних намірів з боку Китаю чи росії **може зруйнувати мирний процес у регіоні**.

Між тим, «входження» Японії у військовий конфлікт не стане шоком для країни. Так, з початку року, внаслідок російської агресії і процесу реалізації допомоги Україні, у японському суспільстві виникли дискусії, які ще кілька років тому не могли б отримати широку увагу.

⁵ Economic Chaos of a Taiwan War Would Go Well Past Semiconductors. – <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2022-06-23/economic-chaos-of-a-taiwan-war-would-go-well-past-semiconductors>

Зокрема, наприкінці 2021р. Японія затвердила рекордний оборонний бюджет країни на 2022р. обсягом 5,4 трлн йєн (\$47 млрд), що перевищує 1% ВВП. Однак, в умовах посилення протистоянь навіть таке рішення піддалось критиці – опоненти вимагали ще **посилити заходи безпеки**, збільшити бюджетні кошти на безпеку і оборону, розширити військову присутність США і навіть дозволити розміщення ядерної (американської) зброї на власній території. І це зважаючи на те, що в країні довгий час заперечувались військові потреби, а громадськість заперечувала можливості милітаризації країни⁶.

Слід також вказати на ще один **напрямок тривоги** японського суспільства, **навіяний подіями в Україні**. І пов'язаний він із сумнівами стосовно того, **чи дійсно союзники Японії будуть готові її захищати** у випадку зовнішньої військової агресії (у т.ч. на її окремі території). Саме відмова НАТО прямо підтримати Україну (хоча й не країну-члена альянсу, однак європейську країну, значимість якою для безпеки Європи ніхто не заперечує) спонукала громадську думку країни до суспільного занепокоєння. Видається, такі тривоги для Японії все ж не мають значимих підстав.

Інтелектуальні впливи. Повертаючись до окремих порівнянь двох країн зазначимо, що напрям і динаміка розвитку економічних (а з тим і політичних) відносин Китаю і Японії значною мірою визначатиметься технологічними проривами, утриманні лідерських позицій і конкурентоспроможності як окремих галузей, так і економіки в цілому.

Загалом є визнаним, що **існує безпосередній взаємозв'язок між економічним зростанням, продуктивністю праці, якістю знань та інтелектуальним рівнем населення**⁷. Сьогодні Японія випереджає Китай по багатьох показниках продуктивності праці⁸ і якості людського капіталу. Тому у контексті не лише сьогодення, а й більш важливо – довгострокових позитивних перспектив, посилення конкурентоспроможності і продуктивності через технологізацію та інтелектуалізацію (у т.ч. якості людського капіталу та його інноваційності) вже знаходить ідеологічне та практичне втілення у економічній політиці⁹.

Це проявляється зокрема у тому, що в обох країнах дедалі більше уваги приділяється формуванню і зміцненню людського капіталу. Однією з особливостей інтелектуалізації економік є те, що обидві країни є світовими лідерами (разом із США) у фінансуванні досліджень і розробок (*Research and development expenditure*), обсяги яких сягають майже 3% ВВП кожної з країн (діаграма «*Витрати на дослідження і розробки*»). Причому, хоча частка фінансування у ВВП Китаю менша, ніж у Японії, проте ВВП Китаю суттєво перевищує ВВП Японії, відтак у абсолютних показниках витрати на дослідження у Китаї навіть перевищують відповідні витрати Японії.

Подібна ситуація спостерігається у чисельності наукових кадрів. Так, чисельність науковців, які працюють у дослідженнях і розробках, у відносних показниках (у розрахунку на 1 млн жителів країни) у Японії суттєво більша, ніж відповідний показник Китаю (діаграма «*Чисельність науковців у сферах досліджень і розробок*»). Однак, зважаючи на те, що чисельність жителів Китаю на порядок перевищує чисельність жителів Японії, науковий потенціал (кількість науковців, що працюють у сфері досліджень і розробок) Китаю вже перевищує відповідний показник Японії. Поки це, звичайно, лише числові порівняння, які ще має «перерости» у якість, що, до речі, **можливе лише у сприятливих мирних умовах.**

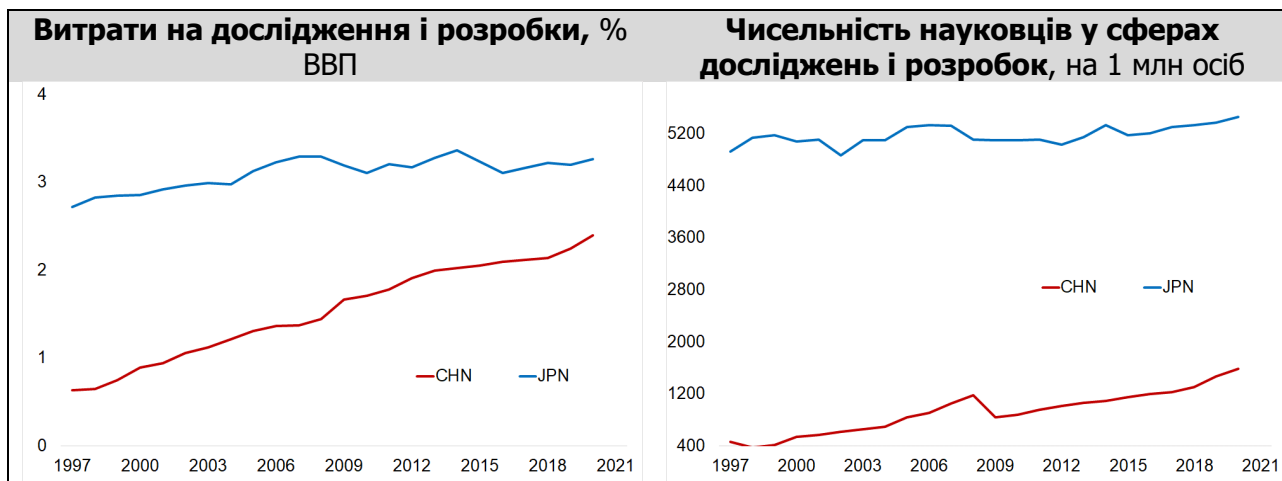
⁶ Jozuke E., Essig B. Japan's tough talk on Russia is really about China. –

<https://edition.cnn.com/2022/03/13/asia/japan-russia-ukraine-war-international-politics-hnk-intl/index.html>

⁷ Докладніше див.: Економічні свободи для зміцнення соціально-економічного розвитку України в умовах глобальних трансформацій. / К.: Центр Разумкова, 2020.

⁸ Що, зокрема, відображається і на оплаті праці. Так, середньомісячна зарплат у Японії складає \$4,2 тис., Китаю – \$ 1,3 тис.

⁹ Так, у Глобальному індексі інноваційності Китай у 2021р. вже наздогнав Японію, і обидві країни ділять 12-13 місце у світовому рейтингу. – Global Innovation Index2021, https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2021.pdf.

І у контексті лідерства визначальне місце займає **інформаційно-комунікаційний простір**, який, як і більшість найвагоміших творінь людства, привносить як значні вигоди, так і ризики (і суперечності). Так, інтернет, який отримав розвиток завдяки притаманним можливостям поєднання людей в усьому світі, з часом почав відігравати дедалі більше дестабілізуючу роль у формуванні справедливих правил гри, збереження і забезпечення безпеки інтелектуальної власності і конкурентності.

Зауважимо, торгівля технологіями і технологічними виробами значною мірою відрізняється від «традиційної» торгівлі товарами¹⁰. Фактично інформаційно-комунікаційний технологічний сектор (по своїй суті) є глобальним, важкоконтрольованим, з широким спектром ланцюгів створення доданої вартості і розподіленням завдань та їх виконанням, які не мають кордонів (формуючи багатовимірний кіберпростір). Що може призводити до отримання неконтрольованих вигод і втрат.

Слід зазначити, що останніми роками Китай зробив **значні практичні втілення технологічних досягнень** у виробництві та експорті високотехнологічних товарів і послуг (діаграми «Експорт послуг в інформаційно-комунікаційній сфері», «Експорт високотехнологічних товарів»)¹¹.

Слід однак зауважити, що досягнення окремих великих корпорацій чи високий рівень інноваційних втілень у низці великих міст, ще не є ознакою високого рівня технологічності країни. У цьому контексті Китай ще суттєво програє у технологічності економіки Японії, у т.ч.

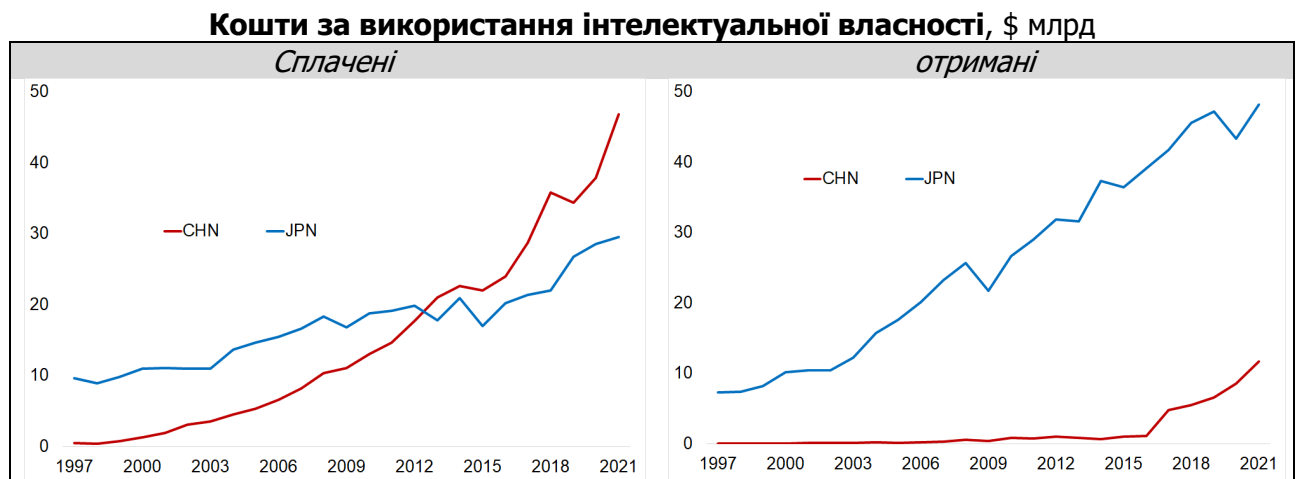
¹⁰ Glaser C. A Flawed Framework. Why the Liberal International Order Concept Is Misguided. / International Security? 2019, No4.

¹¹ Xi J. The Impact of New Technology on China-Japan Economic Development Research. – <https://www.researchgate.net/publication/>.

внаслідок наявності великої території (що ускладнює формування сучасної інформаційно-комунікаційної інфраструктури) і високої чисельності населення (що вимагає значних ресурсів і часу для навчання і перенавчання широких прошарків населення). Так, у світовому рейтингу за Індексом технологічності¹² Японія посідає 7 місце, а Китай – лише 32-е.

Японія належить до **визнаних лідерів у винаході і виробленні** сучасних технологічних розробок. Певною мірою це досягалось завдяки тому, що японські корпорації не шкодували коштів на доступ до патентів, зареєстрованих технологічних новинок (у т.ч. нереалізованих), інтелектуальних здобутків.

Китай набагато пізніше почав легально використовувати продукти інтелектуальної власності, і до середини 2010-х років поступався у закупівлі інтелектуальних продуктів для національної економіки. Однак сьогодні вже помітно випереджає Японію у сплатах за такі продукти (діаграма «*Кошти за використання інтелектуальної власності ... сплачені*»), що сприяє країні посилювати свої лідерські можливості у виробничих сферах. Зазначимо, поки Китай виступає переважно «споживачем» інтелектуальної власності – лише в останнє п'ятиріччя китайські успіхи у створенні інтелектуальних продуктів почали потроху визнаватись, і країна від цього почала отримувати доходи (діаграма «*... отримані*»).

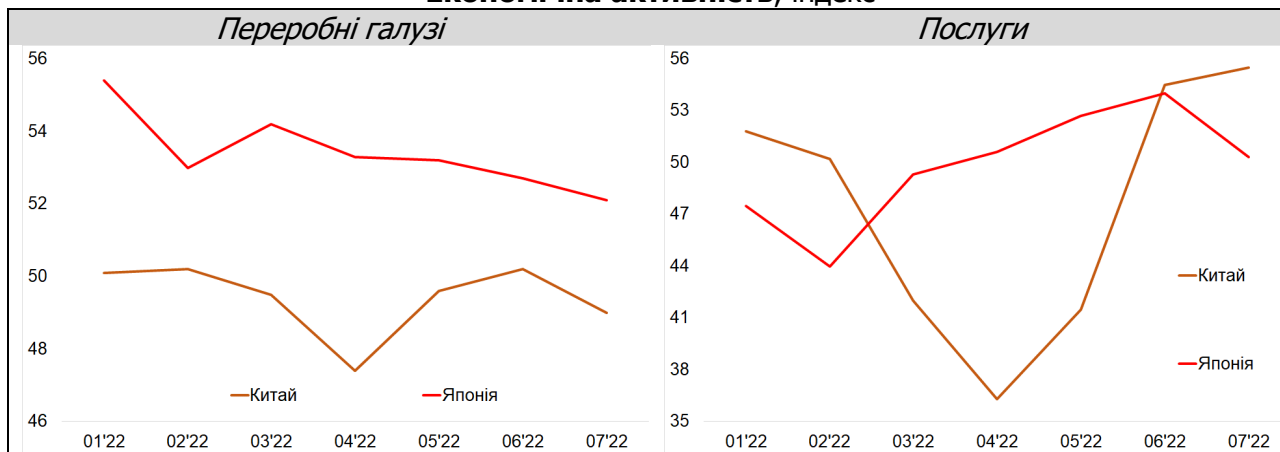
Поточні економічні прояви. Сьогодні є підстави стверджувати, що Китай у 2022р. знаходиться **під впливом принаймні двох негативних хвиль**. Перша хвиля – економічна, яка почалася влітку 2021р., коли другий за величиною китайський будівельний гігант Evergrande оголосив про можливість власного банкрутства. Це спровокувало кризу платежів, зростання заборгованостей не лише у будівельній галузі, але й у банківській сфері, що, своєю чергою, погіршило умови кредитування реального сектору загалом, а з тим – позначилося і на економічній динаміці.

Економічні негаразди також посилюються внаслідок нового коронавірусного нападу, для протидії якому Китай знову запровадив жорсткі обмежувальні (карантинні) заходи, пік яких прийшовся на квітень (діаграми «*Економічна активність*», «*Рівень безробіття*»).

Такі негативні економічні прояви можуть **запобігти накопичуванню другої негативної хвилі – військово-політичної**. Відстороненість від санкційної політики проти росії супроводжувана посиленням агресивності проти Тайваню вже **завдали значної шкоди відносинам Китаю з розвинутими країнами**, в яких формується значна частина попиту на товари китайського виробництва. Відтак, подальше посилення негативних проявів вкрай небажане для країни, оскільки лише примножуватиме втрати, які буде неможливо надолужити.

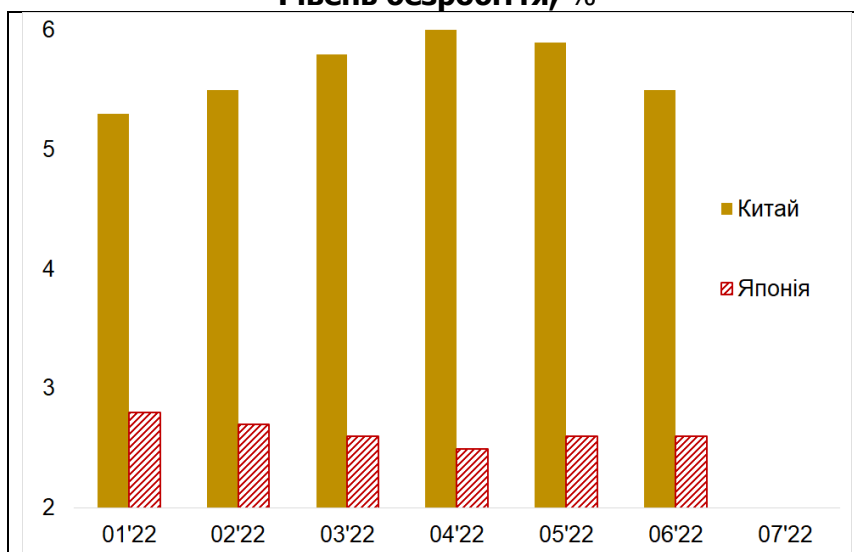
¹² Лідерство утримує ще одна країна регіону – Південна Корея. – Getzoff M. Most Technologically Advanced Countries In The World 2022, <https://www.gfmag.com/global-data/non-economic-data/best-tech-countries>.

Економічна активність, індекс

Значення індексу менше 50 означає переважання негативних тенденцій.

Рівень безробіття, %

Теза про те, що вторгнення на Тайвань може допомогти керівництву Китаю восени 2022р. переобратись на новий термін, **не виглядає переконливою**. Фактор агресії проти сусідньої країни «допомагає» керівництву країни утриматися при владі лише у випадку «маленької переможної» війни. Однак, у випадку з Тайванем війна, якщо буде розв'язана, виявиться ані маленькою, ані переможною, що, навпаки, може посилити суспільне «роздратування».

Проміжні висновки. (1). Глобальне конкурентне змагання посилює економічні виклики для двох найбільших у світі (услід за США) економік – Китаю і Японії. І не викликає сумніву, від того, на скільки вдасться зберегти їх неконфронтаційні відносини, залежить спокій і розвиток у Азійсько-Тихоокеанському регіоні, а відтак і в усьому світі.

(2). Японія з перших днів вторгнення беззастережно підтримала Україну, надала значну фінансову і гуманітарну допомогу, приєдналась до санкцій проти агресора. Китай, хоча на офіційному рівні не підтримав санкцій проти росії, однак ряд, навіть державних, компаній припинила спільні з росією проекти. Це давало підстави очікувати зближення позицій двох країн у ставленні до агресора, а відтак – покращення політичних процесів на користь України.

(3). Визначальними у зовнішньоекономічній політиці обох країн стануть економічні наслідки вже запроваджених санкційних (проти росії) обмежень, а також ризики, пов'язані з загостренням небезпечних військових приготувань Китаю і загроз вторгнення на Тайвань, при одночасному відновленню войовничої риторики росії стосовно «конфліктних» островів. Посилення агресивності проти Тайваню вже завдало значної шкоди відносинам Китаю з розвинутими країнами, в яких формується значна частина попиту на товари китайського

виробництва. Відтак, подальше посилення негативних проявів вкрай небажане для країни, яка успішно посилює технологічність та інтелектуалізацію національної економіки.

(4). Визнаним є те, що існує безпосередній взаємозв'язок між економічним зростанням, продуктивністю праці, якістю знань та інтелектуальним рівнем населення. Сьогодні Японія випереджає Китай по багатьох показниках продуктивності праці і якості людського капіталу. У контексті не лише сьогодення, а й більш важливо – довгострокових позитивних перспектив, посилення конкурентоспроможності і зміцнення людського капіталу можливі лише у мирних умовах. На наше переконання, розвиток військового конфлікту за участю Китаю та Японії – малоімовірний.

(5). Україна надто зацікавлена, щоб в Азійсько-Тихоокеанському регіоні розвивались мирні процеси. Це зможе сприяти покращенню взаєморозуміння і зближенню позицій Китаю і Японії у ставленні до війни в Україні на демократичних принципах, притаманних цивілізованому світу.

Це, водночас, може стати передумовою значних економічних вигод для України. Насамперед, Україна зможе прискорити економічне відновлення, розширюючи експортні поставки (аграрних і продовольчих товарів) до Китаю і не порушуючи при цьому партнерських відносин з Японією.

Зміцнення мирної атмосфери в Азійсько-Тихоокеанському регіоні сприятиме і зближенню позицій стосовно інвестиційних потоків. Сьогодні проявляються чіткі тенденції до довгострокового утікання капіталів з росії. Звичайно, певна частина таких капіталів «шукатиме» в країнах Центральної та Східної Європи об'єкти для інвестиційного входження. Послідовне звільнення України від загарбника створюватиме позитивні передумови для того, щоб капітали, які раніше працювали у росії, тепер допомагали Україні створювати нову країну. Насамперед, у технологічній сфері, до чого вже доклалася Японія, а також інфраструктурній, відновленням інтересу до китайських трансконтинентальних ініціатив.